
Світова політика

УДК 327 [430:47+57]

Філенко Я. Г.

Студентка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

З'ясовуються основні причини та мотиви проникнення Німеччини на пострадянський простір та ступінь реалізації німецьких геополітичних інтересів у пострадянських державах.

Ключові слова: *пострадянський простір, геополітичний інтерес, Європейська політика сусідства, російсько-німецькі відносини.*

Після державного об'єднання Німеччина проводить політику, яка перш за все спрямована на поглиблення та розширення євроінтеграції. Саме Німеччина займає домінуючу позицію та має вирішальний вплив на європейський простір. Але в той же час економічна політика ФРН не передбачає нав'язування диктатури. Саме тому в основі валютного союзу ЄС лежить німецька модель. Німеччина отримує велику користь від торгівлі в ЄС, що вимагає від неї найбільших внесків до бюджету. Отже, ФРН є ініціатором та флагманом інтеграційних процесів в Європі. А це дає їй змогу залучати до європейських проектів країни центрально-східної Європи, а також країни пострадянського простору. Дані країни мають зважати на німецькі інтереси, через те, що стан їхньої економіки залежить від добробуту Німеччини.

Зовнішня політика Німеччини щодо пострадянського простору ще з 1990-х рр. передбачала залучення цих країн до західних структур та проектів, а також встановлення з ними двосторонніх відносин на основі міжнародних договорів.

В той же час, у сучасній системі міжнародних відносин для пострадянського простору характерними є декілька протилежних тенденцій і конкуренція політичних еліт колишнього СРСР, які формують багато-

векторний курс зовнішньої політики. Очевидно, що на пострадянському просторі одночасно реалізуються декілька проектів різних геополітичних суб'єктів — Росії, США, ЄС, Китаю. Основні завдання цих акторів — реінтеграція пострадянського простору власним інтересам.

У 2009 році почалося формування митного союзу Росії, Білорусії, Казахстану. Це знакова подія, оскільки більш гостро постало питання залучення пострадянського простору до однієї із зовнішньополітичних стратегій. Кожен великий гравець почав використовувати сильні переваги перед слабкими сторонами свого конкурента. Так, Китай проводить жорстку централізовану політику — або домінування інтересів Москви, або «китаїзація» регіону. США підтримує концепцію «геополітичного плюралізму», використовуючи методи «soft power» та ставить пріоритети на військово-технологічній співпраці. Росія формує свої інтереси шляхом фактору тиску на пострадянський простір, вказуючи на співпрацю в області енергетики та на відновлення виробничих зв'язків, які існували в межах СРСР. ЄС пропонує спільні енергетичні та економічні проекти, інформаційні та наукові.

Отже, пострадянський простір сьогодні виступає плацдармом для конкуренції та реалізації масштабних проектів великих гравців. Та даний простір є надзвичайно маленькою територією для такої великої кількості програм, пропозицій та задоволення інтересів всіх. Більше шансів звичайно, у Росії та ЄС, зокрема Німеччини, оскільки вона є локомотивом європейської політики. Тож сьогодні питання про запровадження та реалізацію зовнішньополітичної стратегії Німеччини на пострадянському просторі є надзвичайно важливим та не втрачає своєї актуальності. Саме ці проблеми і стали основною проблематикою даної статті.

Метою даної статті є визначення основних геополітичних інтересів Німеччини на пострадянському просторі та їх реалізації.

Методами дослідження виступають аналіз сукупності фактів та подій, метод порівняння та зіставлення наслідків та процесів в міжнародних відносинах протягом 1990-х — першого десятиліття 2000-х рр, пошуки детермінанту, що визначають зміни та еволюцію міжнародних відносин.

В процесі роботи використані праці вітчизняних та закордонних науковців, а також аналітика та періодика із вказаних питань.

Критичний аналіз літератури дає можливість зрозуміти, що дана проблема є актуальною сьогодні та привертає увагу науковців. У роботі

використані статті, монографії, збірники, матеріали аналітичних видань та електронні ресурси, інформація із періодичних видань, преси.

Німеччина в останній час активізує свою політику на пострадянському просторі, який в свою чергу перетворився на зону протиріч між Росією, ЄС, США та Китаю. Визначальним фактором для німецької політики є послаблення впливу Росії на пострадянські країни, але в той же час Німеччині разом з ЄС не вдається повністю їх схилити на свій бік. Мабуть це пов'язано з тим, що в Європі не існує чіткої стратегії щодо східноєвропейського напрямку, крім стратегії Європейської політики сусідства, яка передбачає створення зони стабільності та миру біля кордонів ЄС та реалізовується шляхом налагодження добросусідських та довготривалих відносин із країнами-сусідами [1]. Крім того, існує ініціатива «Східного партнерства», яка спрямована на розширення відносин ЄС із Вірменією, Азербайджаном, Білорусією, Грузією, Молдовою та Україною. Для Німеччини зараз важливо звернути увагу на недосконалість політики Москви у даному регіоні, а також створювати нові програми та проекти регіонального співробітництва.

Відносини Німеччини з країнами пострадянського простору, як певний цілісний напрямок у зовнішній політиці, почали формуватися у 2002–2004 році, коли була сформована концепція Європейської політики сусідства з Європейський Союзом. У 90-х рр. формується партнерський діалог між ЄС та країнами пострадянського простору на основі домовленостей про партнерство і співробітництво. Та в той час цей напрям зовнішньої політики не був настільки пріоритетним як став потім, коли відбулося чергове розширення ЄС на схід та в нього увійшли нові члени [2].

В офіційних документах Європейського Союзу основними цілями ЄПС є:

- збереження безпеки;
- сприяння економічному розвитку;
- демократизація та модернізація управлінських структур [3].

Керуючись даними цілями, Німеччина починає активно діяти на пострадянському просторі. Та в повній мірі активізувати зусилля та посилити вплив в регіоні не вдається через певні недоліки у ЄПС, а також у програмі Східного партнерства. До сьогодні ще не існує конкретних документів та довгострокових програм співробітництва з країнами пострадянського простору. Не передбачалося, наприклад, включити Закавказзя до Європейської політики сусідства — а це

сталось після «трояндової революції» у Грузії. Крім того, Німеччина активно виступала проти включення до ЄПС Азейбарджану. Негативне ставлення ФРН спостерігалось також до «помаранчевої революції» в Україні, коли уряди Німеччини та Франції відкинули пропозицію щодо вступу України до ЄС [5]. Серйозні недовolenості між членами ЄС виникли і по відношенню до Білорусії: європейські держави виступали за негайну демократизацію режиму Лукашенка, однак Німеччина разом зі Швецією виступали за розширення контактів с білоруською опозицією, а Велика Британія та Голландія наполягали на жорстоких санкціях щодо Білорусії.

Крім того, значною проблемою залишається врегулювання конфліктів на Кавказі та Придністров'ї. Німеччина не збирається втручатися у міжетнічні конфлікти, діючи під егідою ОБСЄ та Ради Європи. Варто зазначити, що миротворчі ініціативи, які проявляє ФРН, є скоріше питанням престижу, ніж зацікавленістю у вирішенні суперечок. Так, наприклад, на саміті в Довілі ФРН відстоювала позицію про встановлення кордону Придністров'я з Румунією та конкретних кроків так і не було зроблено.

На Закавказзі Німеччина виступає скоріше як консультант, але ніяк не впливовий політичний актор.

Більшість закордонних експертів, наприклад, Д. Лінч зазначає, що у 1990-х- 2000-х рр. у ЄС, а разом з ним і у Німеччини, не було чіткого уявлення про цілі співробітництва з пострадянськими країнами. Це було пов'язано не тільки з більш актуальними проблемами, а й з браком оцінок та висновків щодо ситуації в регіоні, особливо це стосувалося країн Середньої Азії. Спроби проводити гнучку та виважену політику на пострадянському просторі призводили до недиференційованих дій та слабких спроб зрозуміти специфіку окремих держав. Ці прорахунки визнаються, однак реальних змін не відбувається [6].

Лише політичні еліти України, Молдови та Грузії орієнтовані на Євросоюз. Що ж стосується Білорусії, то вона уже декілька років виграє на протиріччях між Москвою та Брюсселем. В свою чергу, ЄС не поспішає вирішувати проблеми навіть найбільш «європейських країн», оскільки це потребує значних ресурсних витрат, крім того, це призведе до загострення відносин із Росією. Та окремі країни, а в першу чергу Німеччина, активно намагаються зберегти інструменти впливу. За ініціативою Німеччини, у 2006–2007 рр. Єврокомісія розширила програму «бонусів» для країн-партнерів ЄС. Можливості

користуватися європейськими програмами для пострадянських країн залишаються обмеженими: по-перше, не всі програми є відкритими для країн-партнерів, по-друге, ці програми та структури потребують реформування. Україна почала переговори про співробітництво з ЄС у 2007 році.

Не зважаючи на ряд проблем, Німеччина продовжує відстоювати власні інтереси та створювати нові перспективи для закріплення своїх сфер впливу на пострадянському просторі. Перш за все це зацікавленість у енергетичних ресурсах Центральної Азії. Німеччина активно проводить переговори про зменшення енергетичної залежності від Росії. Транспортно-енергетичні проекти ТРАСЕКА, ІНОГЕЙТ, «Набукко» покликані зменшити таку залежність та Казахстан і Туркменістан мають сумніви щодо доцільності будівництва транскаспійського трубопроводу, оскільки немає достатнього фінансування з боку ЄС та мала зацікавленість з боку приватних компаній [7].

Не менш зацікавлена Німеччина і у експорті вуглеводнів із Азійського регіону та Туркменістану. Надмірна зацікавленість у енергоносіях дає змогу політичним елітам цих країн не приділяти достатньої уваги порушенням прав людини, а Німеччина в свою чергу готова «закрити очі» і піти на поступки. Наприклад, вона виступила за скасування обмежень при видачі віз урядовцям Узбекистану, обґрунтувавши так, ніби це завадило налагодженню діалогу з проблем прав людини. В той же час, Німеччина в обличчі НАТО продовжує використовувати воєнні бази в Узбекистані для підтримки своїх військ в Афганістані [8].

Німеччина також переслідує і економічні цілі на пострадянському просторі. Вона займає п'яте місце в рейтингу країн-імпортерів. Пострадянський простір є цікавим для Німеччини скоріше у сфері торгівлі, аніж у сфері інвестицій. В першу чергу, пріоритетною є наявність корисних копалин, в тому числі газу і нафти.

Крім співробітництва у політичній та економічних сферах існує безліч міжнародних організацій, які виступають за підтримку міжкультурного діалогу та обміну досвідом у культурній, науковій та соціальній сфері. Наприклад DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) — організація, метою діяльності якої є міжнародні академічні обміни науковців та студентів для поглиблення міжнародного співробітництва [9].

Окремим напрямом виступають відносини Німеччини з Росією. Відносини Російської Федерації з Німеччиною формувалися на протязі багатьох століть. Мабуть, вони стали найскладнішими та найнезрозумі-

лішими в історії обох країн. Траплялися випадки, які могли на довгий час роз'єднати країни, зробити обидві нації вічними ворогами. Тим не менше такі моменти проходили і відбувалося чергове взаємне зближення обох народів.

Такий потяг не можна пояснити лише інтересами в сфері політики, економіки чи культури. Цих сфер недостатньо для розуміння відносин, які склалися між обома країнами. Та і не можливо визначити єдиний фактор, який став вирішальним у тісному переплетінні російських та німецьких інтересів.

XX століття для німецько-російських відносин принесло чимало випробувань. Двічі країни потрапляли у стан війни одна проти одної; після Другої світової почалися довгі роки конфронтації. Лише після краху Берлінської стіни та після закінчення «холодної війни» Росія та Німеччина почали налагодження конструктивного діалогу та пошук вигідних торгових і економічних зв'язків.

Німеччина одна із перших держав, яка ризикнула розпочати якісно новий формат відносин із Росією, не намагаючись підкорити собі інтереси РФ, як це намагалися зробити інші члени НАТО. В Росії позитивно оцінили такий формат відносин: президент Володимир Путін дав схвальну оцінку політиці Німеччини, коли виступив перед членами Бундестагу. З тих пір, не дивлячись на різні підходи до окремих питань та проблем, Німеччина і Росія разом активно виступають за ключові принципи миробудівництва, безпеку та стабільність у регіоні.

У 2008 році президент Медведєв виступив у Берліні з ініціативою створити нову архітектуру європейської безпеки. Тоді європейські лідери достатньо скептично оцінили таку перспективу, розцінюючи це як спробу послабити євроатлантичний вплив в регіоні. Після цих подій тимчасово були заморожені проекти в рамках Росія-НАТО. Європа через деякий час оцінила драматичність ситуації у сфері безпеки на пострадянському просторі. На офіційному рівні стало зрозуміло, що в Україні більшість населення не підтримує вступ до НАТО і в разі чого організація Північноатлантичного договору буде не в змозі забезпечити належний рівень безпеки в країні. Тож продовжувати таку політику щодо Росії ЄС не має наміру [10].

На відносини із Заходом також вплинуло визнання Південної Осетії та Абхазії. Це було стратегічно вигідно для Росії, але в очах світової спільноти це був політичний програш. Сьогодні Росія та Захід все частіше зіштовхуються з однаковими проблемами: міжнародний теро-

ризм, наркотрафік, нелегальна міграція, розповсюдження зброї масового знищення. В той самий час ЄС не проводить якихось особливих заходів щодо зменшення цих загроз за рамками євро простору, а Росія чекає пропозицій зі сторони Євросоюзу, наприклад, щодо припинення наркотрафіка з Азейбарджану.

Німеччина для Росії виступає потенційним партнером в даних питаннях і можливістю хоч якось донести свої ідеї до ЄС.

У 2009 році постало питання про енергетичну безпеку та залежність Німеччини від третіх країн у сфері імпорту енергоресурсів. ФРН звернулася до Росії, на що та у відповідь запропонувала ініціативу про модернізацію і партнерство, яка є одним із форматів для розширення співробітництва, включаючи енергоресурси.

Однак, Німеччина, як і інші країни ЄС проводить політику щодо зменшення зовнішньої енергозалежності. Йдеться про диверсифікацію поставок енергоносіїв. Ресурсна база країн Середньої Азії стала об'єктом конкурентної боротьби між Росією, ЄС, Китаєм та США. Про активну участь Росії говорить будівництво газопроводу «Північний потік», який направлений до Німеччини. Проектується будівництво «Південного потоку» для поставки газу на південь Європи [11].

Для забезпечення безпеки в Європі доцільно залучити ресурси Організації Договору про колективну безпеку. Організацію слід поставити на один рівень з НАТО. Звичайно, детально така пропозиція не розглядається, бо зробити це майже не реально, беручи до уваги, що бюджет НАТО приблизно в 25 разів перевищує бюджет ОДКБ. Тож треба сподіватися, що безпека у Європі буде забезпечуватися виходячи із принципів стратегічного партнерства Росії та Європи, а Німеччина має стати ніби посередником для налагодження взаємовідносин.

У політичній сфері відносин можна говорити про найбільш дружні та добрі стосунки Росії з Німеччиною. Інколи ФРН називають «адвокатом Росії» в Євросоюзі [10]. Німецькі лідери завжди намагалися налагодити рівні та дружні відносини з президентами Росії. Особливе зближення у відносинах спостерігалось на початку 2000-х років, коли при владі був Герхард Шредер, який мав особисті дружні стосунки з Володимиром Путіним. У 2001 році Путін представив промову у Бундестагу про подальше співробітництво Росії та Європи. В тому ж році заснований «Петербурзький діалог» — діловий форум. У 2003 році Росія разом з Німеччиною і Францією офіційно виступили проти початку війни

Америку в Іраку. А в 2005 році — домовленість Путіна і Шредера про будівництво газопроводу по дну Балтійського моря.

У 2005 році до влади прийшла Ангела Меркель, яка мала відносно скептичне ставлення до Росії. Її зовнішньополітичний курс був спрямований на більш тісні стосунки із США. А Росія — це щось більш далеке та прагматичне. Але, не дивлячись на її бажання сприяти інтересам східноєвропейських країн, Меркель не стала скасовувати угоди, які були укладені її попередником. Німеччина навіть виступила з критикою планів США щодо базування ПРО у Східній Європі і закликала Штати до консультації з Росією [12].

Важливою сферою співробітництва залишається культурна сфера. Важливим питанням у даному контексті залишається повернення трофеїв Німеччині, які після війни були вивезені до Росії. У 2011 році в рамках візиту Медведева до Німеччини було підписано 12 спільних документів, положення яких стосуються і культурної та наукової сфери. Зазначається, що 2012–2013 роки — роки російської культури у Німеччині та німецької — у Росії. У Москві планується відкрити німецький будинок науки та інновацій [13].

Отже, не дивлячись на те, що німці не надто знайомі із історією пострадянського простору, не звертаючи увагу на події останніх років, а особливо правдивість їх висвітлення у ЗМІ, ФРН має намір підтримувати амбівалентні зв'язки із урядами країн колишнього СРСР у політичній, економічній, культурній, соціальній сферах. Та проблемою залишається відсутність достатньо ефективних механізмів просування своїх інтересів на пострадянському просторі. Німецький фактор присутній, але в перспективі не зможе активно впливати на розвиток політичних процесів у регіоні. Це пов'язано в першу чергу з браком ресурсів, які б могли підтвердити прагнення та амбіції Німеччини, а також відсутність чіткого бачення майбутніх результатів. Крім того, на пострадянському просторі зосереджена політика інших великих гравців — Росії, Китаю, США, які мають більше перспектив для реалізації своїх зовнішньополітичних прагнень. Особливі відносини у Німеччині склалися з Росією, що дозволяє країнам активно співпрацювати у різних сферах діяльності. Такі тісні зв'язки дають можливість для вирішення політичних чи економічних питань, але й проблем, які постають сьогодні не тільки перед обома країнами, а перед глобалізованим світом. Перш за все, це проблеми енергетичної безпеки, нелегальної міграції, зброї масового знищення та тероризму, який загрожує стати «чумою ХХІ століття».

Список використаних джерел:

1. Ірхін О. А. Пострадянський простір в геостратегії великих держав: механізми інтеграції в контексті національних інтересів України/Ірхін О. А. [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_44/..](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_44/)
2. Копійка В. В. Європейський союз: Досвід розширення і Україна/В. В. Копійка. — К.: Юрид. думка, 2005. — 448 с.
3. Європейський інструмент сусідства та партнерства. Стратегія ЄС щодо України на період 2007–2013 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-351599.html>
4. Соколова М. «Цветные революции» на постсоветском пространстве/М. Соколова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nbenegroup.com/regime/soviet.html>
5. Lynch D. The new Eastern Dimension of the enlarged EU/D. Lynch//Chaillot Papers № 64. Partners and neighbours: a CFSP for a wider Europe. September, 2003
6. Аналітичні матеріали для круглого столу. Чорноморський регіон: геополітична дилема чи високо-пріоритетний простір?/Київський безпековий форум. — Одеса, 2011. — 14 с.
7. Германия-Узбекистан: амбивалентность отношений. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.easttime.ru/analitic/1/1/504.html>
8. Офіційний сайт представництва DAAD в Росії: www.daad.ru
9. Российско-германские отношения в контексте европейской безопасности/Под ред. Дашиевича. — М: Центр политических исследований, 2009. — 186 с.
10. Российско-германские отношения: газовый вопрос. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dppp.su/index.php?id=1074>
11. Приднестровский гамбит Ангелы Меркель. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ng.ru/world/2010-06-22/7_merkel.html
12. О российско-германских культурно-гуманитарных связях (справка). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amberbridge.org/article?id=25>

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013 р.

Филенко Я. Г. Политика Германии на постсоветском пространстве
Обновляются основные причины и мотивы присутствия Германии на постсоветском пространстве и степень реализации немецких геополитических интересов в постсоветских государствах.
Ключевые слова: *постсоветское пространство, геополитический интерес, Европейская политика соседства, русско-немецкие отношения.*

Filenko Y. G. Germany's policy in the post-Soviet states

Describes the main reasons and motives of the German presence in the post-Soviet area and the possibility of realizing German geopolitical interests in the post-Soviet states.

Keywords: *the post-Soviet states, geopolitical interest, European Neighbourhood Policy, German-Russian relations.*